

Udviklingens eller moralens realisme

Om fremskridtet i Edward Bellamys og William Morris' socialutopier

Af Torben Hviid Nielsen

Indledning

I udviklingen fra den utopiske socialisme til den organiserede arbejderbevægelse i II. Internationale skete der også et skift fra civilisationskritikken til fremskridtstroen. Næsten alle fraktioner i II. Internationale knyttede fremtidsforventningerne til fremskridtstroen.

Edward Bellamys bestseller roman »Looking Backward« (1887) er måske det mest anskuelige udtryk herfor. Her forenes drømmen om Amerika med håbet om socialismen til et rationelt, autoritært forbrugersamfund. Dets »realisme« er - helt ned i de tekniske opfindelser - udviklingens, forgribelsens.

Kritikken af fremskridtstroen satte imidlertid ind, samtidig med at den kulminerede. William Morris' svar »News from Nowhere« (1888) måtte - for at genetablere et selvregulerende samfund med husholdets simpelhed - genoptage elementer af civilisationskritikken, og bl.a. derfor blev den standpunkt arkaistisk. Dens »realisme« er moralens, kritikken af udviklingens konsekvenser.

Det fremskridt for civilisationen, som for Bellamy var fælles for kapitalismen og socialismen, og som han ville rendyrke, var for Morris samfundets ødelæggelse, konkurrencens og det rivaliserende menneskes sejr over gensidigheden og det alsidige individ.

Trods Morris' radikale kritik af fremskridtets konsekvenser forbliver hele debatten mellem Bellamy og Morris dog inden for fremskridtstroens horisont. Det er fremskridtet uden moderniseringens og modernismens splittelser. Hos Bellamy er indsigten i storbyens choktilstand fraværende, og Morris postulerer det modernes subjektivitet uden splittelse. Hos begge er der en førmoderne overensstemmelse mellem den strategiske vej, de politiske midler og målet - og mellem den økonomiske, politiske og sociale organisering og personlighedstyperne i sluttetilstanden.

Edward Bellamy, født i Chicope Falls, USA, 1850. Howard H. Quints karakteriserede ham som manden, der gjorde socialismen respektabel i USA. Før »Looking Backward« havde han ingen tilknytning til den amerikanske arbejderbevægelse. 4 år senere fandtes der mindst 164 socialreformistiske Bellamy Klubber fra New York til Californien. Grundlagde »The Nationalist Party«, der efter præsidentvalget i 1886 gik ind i Det Demokratiske Parti. Død af tuberkulose 1898.

Fremtiden som utopi

Fremskridtstroen arbejdede sig udefra ind i arbejderbevægelsen, samtidig med at den blev den dominerende ideologiske strømning i det moderne samfund.

Oprindelig var fremskridtstroen de byintellektuelles våben i den konstante konflikt med både den traditionsbundne agrare folketro og de første kim til arbejderbevægelsen. Endnu i slutningen af det 17. århundrede begrænsede selv de mest entusiastiske tilhængere af fremskridtet sig til at lade fremskridtet omfatte viden og erkendelse. Ingen havde endnu hævdet, at fremskridtet i viden blev modsvaret af et tilsvarende fremskridt i den samfundsmæssige organisering og lykke. De mange samtidige og folkeligt udbredte Faust-myter, hvor fremskridt i viden (eller magt) vindes på bekostning af tab i lykke, mod

William Morris, født i Walthamstow, England, 1834. Frederich Engels karakteriserede ham som en »talentløs politiker« og »sentimental socialist«. Var kendt som designer og forfatter til en række digtcykluser med middelalderlige temaer før han tilsluttede sig socialismen i 1884. Leder af »The Socialist League«, der i fraktionskampe led nederlag til både »parlamentarikerne« og »anarkisterne«. Døde 1896.

sjælens pantsætning eller fortabelse, afspejlede tidens konflikt mellem fremskridtstroen og traditionen.

Først ideologer som Turgot og Condorcet gjorde sig til talsmænd for en parallel udvikling, hvor alle institutioner, kulturen og samfundet udvikler sig ens, og hvor fremskridtet i viden derfor førte et bedre samfund og større samfundsmæssig lykke med sig. Først i det 19. århundrede blev denne forståelse videreført i en lang række fase- og stadieteorier, hvoraf senere og kommende faser i historien på alle områder er fremskridt i forhold til de forrige. Allerede da var tankemodellen til gengæld blevet den dominerende tankeform i samfundet. Trods alle forskelle i vidensområde og faseopdeling finder vi den hos utopisten Saint-Simon, hos de første antropologer og positivisten Comte, hos biologen Darwin, socialdarwinisten Spencer, hos Marx og Engels og i den organiserede arbejderbevægelse.¹

Fremskridtet som strategi

Fremskridtstroen nåede denne kulmination på sin udbredelse henimod århundredets slutning, samtidig med at fremskridtet begyndte at konkretisere sig som dagligdagsforbedringer for store befolkningsgrupper. Industrien blev også masseproduktion af forbrugsvarer, transport- og kommunikationsmidlerne blev også offentlige, elektriciteten blev også lagt ind i husene o.s.v. Hvis udviklingen fortsatte ville fremskridtet med tiden blive hvermands eje. Og hvis det ikke skete, så lettede myten om det alligevel det opbrud og traditionsbrud, der fulgte med udviklingen.

I de to generationers tomrum fra Pariserkommunens nederlag til magtvertagelserne efter 1. verdenskrig blev fremskridtet og forventningerne til fremskridtet arbejderbevægelsens vigtigste allierede og væsentligste strategiske samarbejdspartner. De utopiske forsøg, sammensværgelserne og barrikadernes tid var nu omme, og organiseringens, fagforeningernes og stemmesedlens tid begyndte. Pionererne blev erstattet af organisatorerne. Magten over og dermed indflydelsen på hele samfundet lå inden for rækkevidde. De politiske spørgsmål drejede sig mere om magten over denne fremtid end om karakteren af den fremtid, der med udviklingen ville komme af sig selv. Tidshorizonten var usikker. Det kunne blive ved den næste af de regelmæssige kriser. Der kunne gå et årti eller en generation. Der kunne komme kriser og krige før. Men udviklingen arbejdede selv for fremskridtet og socialismen.

Sådanne forventninger lå som den fælles enighed bag næsten alle de strategiske og taktiske uenigheder, der førte til de mange brud i arbejderbevægelsen.

Socialdemokrater og anarkister, Bismarcks lassalleanske samarbejdspartnere og blanquistiske statskupmagere, Bernsteins reformister og Rosa Luxemburgs revolutionære, franske ministersocialister og russiske bolsjevikker nærrede dem alle. Og både industriens og rigdommens vækst, klasseudviklingen, organisationstilslutningen og parlamentsudviklingen kunne tyde på, at forventningerne var rigtige. Den gamle Engels nedskrev sin variant af denne optimisme i sit politiske testamente fra 1895. Det tyske socialdemokratiske vækst i stemmetal foregik nu »så spontant, så jævnt, så uophørligt og samtidig så roligt som en naturproces. Alle regeringsindgreb imod den har vist sig at være afmægtige. Vi kan allerede nu regne med 2½ million vælgere. Bliver vi ved på denne måde, erobrer vi inden århundredets udgang størstedelen af samfundets middelstand, bønder såvel som småborgere, og vokser til at blive den afgørende politiske magt i landet, som alle andre magter må bøje sig for, om de vil det eller ikke«.²

Fremskridtet lå i udviklingen. Men reaktionen kæmpede imod og forsinkede det. Historiens hjul drev selv den rigtige vej. Men reaktionen forsøgte med alle midler at holde vognen tilbage. Kampen for fremskridt og socialis-

me fortonede sig mere og mere som en kamp mod den reaktion, der søgte at forhindre udviklingen, men kun kunne forsinke den.

Arbejderbevægelsens strategidebatter og kongresser blev derfor optaget af organisatoriske diskussioner om de effektive og rigtige midler til at bekæmpe reaktionen og forløse fremskridtet - og diskussionerne om fremskridtets karakter og socialismens indhold gled i baggrunden. Hovedstrømmen i II. Internationale betragtede den politiske organisering som det magtmiddel, hvormed borgerskabet så effektivt holdt udviklingen tilbage. Arbejderbevægelsen måtte derfor tage ved lære af modstandernes politiske organisering, der i sig selv kun var et middel. Effektiviteten krævede, at partiernes opbygning og indre liv blev præget af de parlamenter, statsbureaukratier og borgerlige partier, som de skulle være modspillere til. Reaktionens egne politiske midler måtte anvendes mod den selv. Denne fundamentale, men afgørende organisationsforståelse fæstnede sig i II. Internationales socialdemokratier, men fulgte efter I. verdenskrig med over i III. Internationales kommunistpartier. Det tekniske fremskridt og valgfremgangen erstattede toget på skinner, »historiens hjul« som et yndet og meget brugt symbol i agitationen. Skinnerne er de samme, og oftest fører de blot ud af plakaten hen til vælgeren og ind i fremtiden. Men togene er forskellige. Socialdemokraterne kører mest diesel- eller eldrevne skinnebusser og lyntog, der ser ud til at køre af sig selv. Kommunisterne derimod kører damplokomotiv, og oftest er Lenin selv togfører, mens fyrbøderen ikke ses på plakaten.

Fremtiden som utopisk samfundsmodel

Både forventningerne til fremskridtet og det borgerlige samfund selv begyndte imidlertid hurtigt at farve ikke blot de organisatoriske midler, men også socialismebilledet selv. Med monopoler og statsforetagender, bureaukratisering og sociallovgivning begyndte de borgerlige samfund at organisere og socialisere sig selv. Planen voksede frem af det kapitalistiske anarki. Fremskridtet blev ikke blot en mulighed, men - med begrænsninger - virkelighed allerede i det borgerlige samfund. Magtskiftet ville ikke længere ændre afgørende på organiseringen af det samfund, der voksede ud af fremskridtet, men nok muliggøre den rationelle og effektive planlægning og anvendelse af det i flertallets tjeneste. Fremskridtet var fælles for kapitalismen og socialismen. Selvom de sjældent udtrykte enigheden, kunne yderpunkter i den organiserede arbejderbevægelse i II. Internationale fra revisionistlederen Bernstein over II½. Internationales chefideolog, Hilferding, til bolsjevikken Lenins enes herom. I 1918 kunne Lenin fra det borgerkrigs- og hungernødrante Rusland prise effektiviteten og rationaliteten i både den amerikanske taylorismes arbejdsorganisering og det preussiske postvæsens bureaukrati, som

borgerskabets egen integrationsstrategi og bureaukratiseringsteoretiker, professor Max Weber, samtidig hjemme kritiserede som »størknet ånd«, »ren rutine«.

Den første åbne debat om socialismens indhold og sammenhængen mellem socialismebillede og strategi i den organiserede arbejderbevægelse fandt sted i det tyske socialdemokrati i 1899. Endnu længe efter forblev partiprogrammernes socialismebilleder dog åbne, abstrakt uklare og bevidst tvetydige. Uenighederne om fremtiden kunne for alle praktiske formål skjules bag enigheden om de minimumsbetingelser for socialismen, der også var politiske dagskrav. Den væsentligste undtagelse fra dette billede er Marx' kritik af udkastet til det tyske socialdemokratis Gotha-program fra 1875. Her udarbejdedes et klart teoretisk skel mellem det kommunistiske samfunds lavere fase, socialismen (som endnu i alle henseender er behæftet med modernærkerne fra det gamle samfund, og hvis lige ret derfor er ulige ret for ulige individer) og det anden, egentlige fase (hvor enhver yder efter evne og nyder efter behov og arbejdet derfor ikke længere blot er et middel til at opretholde livet, men selve den første livsnødvendighed). Engels lod dog først denne kritik trykke i 1891, og den fandt større anvendelse i socialdemokraters og kommunisters gensidige kritik efter 1. verdenskrig og det nye venstres kritik af begge efter 2. verdenskrig end i samtidens arbejderbevægelser.

Edward Bellamy og William Morris

Evolutionen til Boston år 2000 - eller revolutionen til »Intetsteds«

Det blev således hverken den tyske revisionisme-debat eller Marx' kritik af Gotha-programmet, men to utopiske fremtidsromaner: amerikaneren Edward Bellamys »Looking Backward 2000-1887« og englænderen William Morris' »News from Nowhere«, der udløste den heftigste og mest anskuelige diskussion om fremtidsforventningerne til fremskridtet og socialismen.

Romanerne lå ikke under for rejsens, eksperimentets og strategiens realistiske samtidsbinding, men kunne med drømmen som medium konfrontere den fuldt udviklede socialisme med samtidens forventninger, fordomme og viden. I Bellamys fiktion vækkes beretteren, Mr. Julian West, der er indsovet under hypnose, i bogstavelig forstand til live i Boston år 2000. Hos Morris beretter hovedpersonen, William, blot indholdet af en nattedrøm, hvor han efter et opslidende og resultatløst politisk møde er gæst i sine egne omgivelser efter revolutionen. Mr. West og William kan derfor på hver sin måde berette om en sight-seeing i den fuldt udviklede socialisme, og begge har en kyndig og forklarende guide, som samtidig er en historieinteresseret diskussions-

partner. I Bellamys Boston er det lægen dr. Leete, som har vækket Mr. West af den hypnotiske søvn. I »Intetsteds« er det især Old Hammond, som William føres til som interesseret. Op mod halvdelen af begge romaner fyldes af de to guiders forklarende monologer, der ofte har tvivlsom litterær værdi.

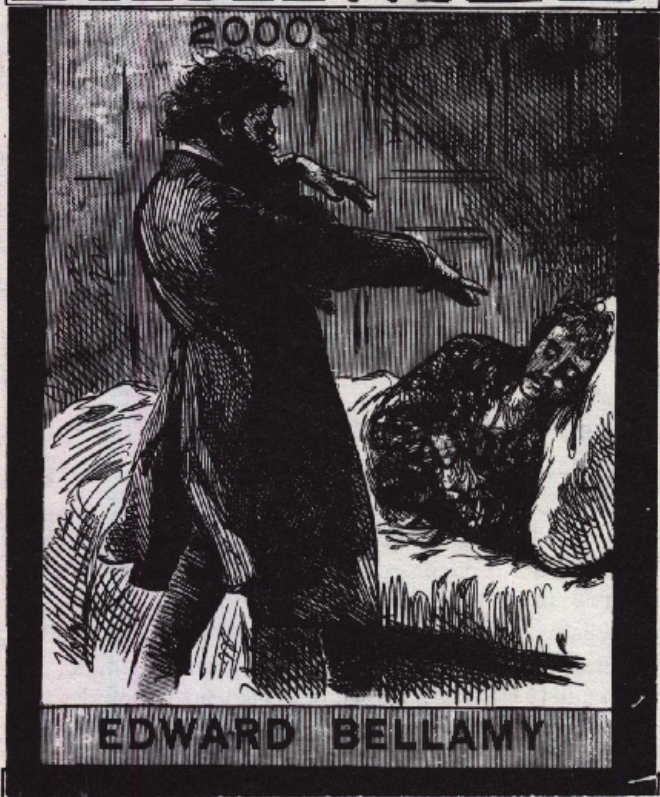
Gennem deres kontraster illustrerer de to romaner og deres modtagelse imidlertid bedre end noget andet forskellen i samtidens forventninger til fremskridtet og socialismen. I Bellamys Boston forenes fremskridtet, drømmen om Amerika og håbet om socialismen til et rationelt, autoritært forbrugersamfund, hvis konsekvenser Morris i »Intetsteds« samtidig kritiserer fra sit ståsted uden for tiden og fremskridtet. Kritikken af fremskridtstroen satte ind, samtidig med at den kulminerede. Bellamys utopi var for Morris en distopi. Som gæster på deres sight-seeing oplever Mr. West og William den utopiske socialismes dagligdagsproblemer, og guiderne forklarer og diskuterer deres sammenhæng med II. Internationales strategier. Sammenhængen mellem dagligdag og politik, mellem behov og interesser, bliver derfor her tydeligere end hos både de utopiske socialister, hvor politikken ofte blev reduceret til problemerne med det omliggende samfund, og i II. Internationale, hvis økonomisk-politiske strategidiskussioner oftest reducerede dagligdagen til kvindespørgsmålet.

Bellamy og »Looking Backward 2000-1887«

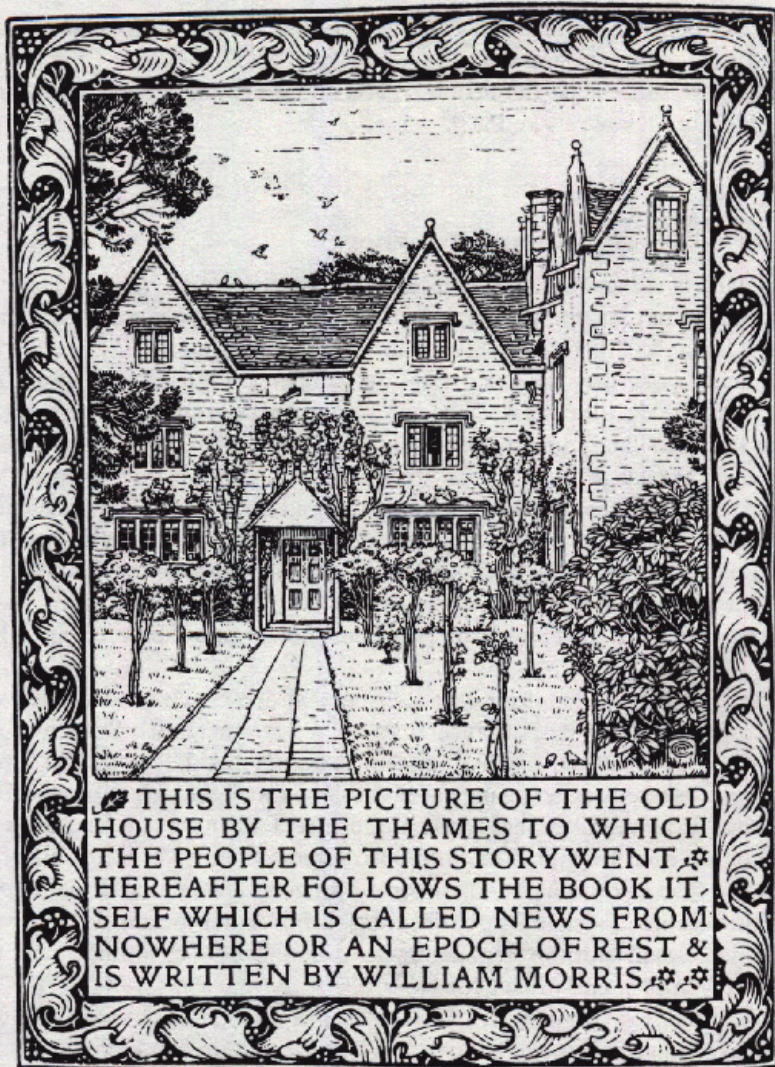
»Looking Backward« blev en meget omdiskuteret, men umiddelbart meget succesrig roman. I USA solgte den på få år over 600.000 eksemplarer og var længe den mest solgte roman efter »Onkel Toms hytte«. Det blev den sjette bog overhovedet, der rundede et millionoplag, og før 1900 udkom der i den engelsk- og tysksprogede verden yderligere mindst 72 fremtidsromaner inspireret af Bellamy. Howard Quint³, den tidlige amerikanske arbejderbevægelses historieskriver, karakteriserer Bellamy som manden, der gjorde socialismen respektabel i USA. Og Daniel Bell⁴ skriver tilsvarende, at det snarere var inspirationen fra denne hjemmegjorte roman fra Chicopee Falls end den europæiske socialismes marxistiske dogmatik, der i USA spredte socialismens ideer til millioner.

Bellamy var født af en gammel amerikansk familie i Chicopee Falls, Massachusetts i 1850, men havde ingen tilknytning til den amerikanske arbejderbevægelse før »Looking Backward« udkom. Forud lå journalistisk virke, romaner og noveller. Socialreformatoriske Bellamy-Clubs skød imidlertid frem som en egen organisering i romanens fodspor. Først i Boston, siden over hele landet. I februar 1891 var der registreret 164 klubber, hvoraf 14 i New York City og 24 spredt i Californien. De væsentligste initiativtagere var kirkelige kredse og velgørenhedsorganisationer. Klubberne trådte ind på den

LOOKING BACKWARD

Forsiden til den første engelske udgave af Bellamys bog, der udkom 1890: Julian West vækkes til live i Boston år 2000 efter en hypnotisk søvn, der har varet siden 1887. Den amerikanske udgave solgte på få år over 600.000, og var den mest læste roman efter »Onkel Toms Hytte«. Den blev den sjette amerikanske bog, der rundede millionen. Bogen blev læst både som roman om Amerika i morgen og socialismen i overmorgen.

THIS IS THE PICTURE OF THE OLD HOUSE BY THE THAMES TO WHICH THE PEOPLE OF THIS STORY WENT, HEREFTER FOLLOWS THE BOOK ITSELF WHICH IS CALLED NEWS FROM NOWHERE OR AN EPOCH OF REST & IS WRITTEN BY WILLIAM MORRIS.

»*News from Nowhere*«, faksimile af tryk fra Kelmscott Press, William Morris eget trykkeri, 1888. Skrevet som modutopi til »*Looking Backward*«. Mindre udbredt end denne i forrige århundrede, men flere senere genoptryk. Specielt mange efter II. Verdenskrig, hvor dens økologiske ansvarlighed og kritik af konsumsamfundet blev aktuel. Oversat til svensk og norsk, men ikke til dansk.

nationale politiske arena som »The Nationalist Party«, som Bellamy selv grundlagde, skrev program og udgav avisen »The New Nation« for. Indtil valget i 1896 støttede partiet People's Partys præsidentkandidat. Derefter gik det ind i det Demokratiske Parti.

Morris og »News from Nowhere«

Også Morris var en outsider i den organiserede arbejderbevægelse. Han var en meget benyttet agitator og publicist og holdt over 500 taler og agitationsmøder fra han i 1884 tilsluttede sig arbejderbevægelsen til sin død i 1896. Men han led organisatorisk nederlag. Betoningen af forandringen i samfundets basis og ikke blot statssocialismen som mål og dermed karakteristikken af sig selv som »kommunist« er tydelig i det manifest, han i 1885 forfattede for The Socialist League. I 1888 led han imidlertid nederlag til »parlamentarikerne«, der med Hyndman i spidsen ville omdanne Leaguen til en mere traditionel vælgerforening med kandidatopstilling. Efter bruddet med »parlamentarikerne« blev Morris isoleret, ladet tilbage med anarkisterne, som allerede i 1890 havde styrke til at fjerne ham som redaktør fra »The Commonweal«, hvor »News from Nowhere« netop var udkommet som føljeton.

Efter fire år helt i front for organiseringen af den engelske socialisme var hans organisatoriske basis reduceret til »The Hammersmith Branch« med ca. 120 medlemmer, der havde fulgt ham i bruddet med Leaguen. Fra denne position forsøgte han flere gange at skabe enhed mellem »The Socialist Democratic Federation« under Hyndmans ledelse, Fabianerne under Shaws ledelse og sin egen fraktion. Det indholdstomme »Manifest of English Socialism« fra 1893 er resultatet af disse forsøg. Engels karakteriserede ham i private breve som en »talentløs politiker« og »sentimental socialist« og scorede også i den organisatoriske strid points på Morris' kendte og alsidige virke før tilslutningen til socialismen i 1884.

Morris modtog fra sit 20. år i 1854 en årlig arv på £ 900, der var skabt ved faderens heldige børsspekulationer. I 1850'erne tilhørte han kredsen af prærafaelisticke malere i Oxford, hvor John Ruskins »The Stones of Venice« med dens gotikideal var den store inspiration. I samtiden var Morris kendt som forfatter til en række digtcykluser med middelalderligt motiv, som den der havde afslået et litteraturprofessorat i Oxford, fra Morris & Co., Decorators, Oxford Street 449, og som initiativtager til og formand for »Society for the Protection of Ancient Buildings«. Disse aktiviteter fortsatte han til sin død. Men skal vi tro hans egen besværgende beskrivelse fra »Justice« 1894 befriede netop omvendelsen til socialismen ham fra at forpuppe sig som en ren »railer against 'progress'« eller spille sin tid og energi på de mange pro-

jekter, som middelklassens kvasikunstnere startede i håb om at få kunsten til at gro, selvom den ikke længere havde rødder.⁵

Evolutionen til Boston år 2000 - eller revolutionen til »Intetsteds«

»Looking Backward«⁶ og »News from Nowhere«⁷ beskriver socialismens sluttilstand: Metropolen Boston år 2000 og »Intetsteds«, der ligger langs Themsens og dens bifloder, og som har hentet mange arkitektur- og landskabsidealer fra det 14. århundrede. Evolutionens fredelige udvikling har ført frem til Boston år 2000, mens en blodig revolution og konfrontation gik forud for vejen tilbage til »Intetsteds«.

Dr. Leete forklarer evolutionen til Boston år 2000: »I begyndelsen af dette århundrede fuldbyrdedes udviklingen ved, at hele nationens kapital samledes på en hånd... Det vil sige, at nationen organiserede sig som det eneste store forretningsfirma, der trådte i stedet for alle andre kapitalister som eneste kapitalist, blev den eneste arbejdsgiver, det eneste monopol, hvis fordele og indtægter alle borgere havde del i. Kort sagt, folket i De forenede Stater overtog ledelsen af sine egne forretninger, ligesom det for et par hundrede år siden overtog sin egen regering... Løsningen kom som et resultat af en industriel udvikling, der ikke kunne ende anderledes. Alt hvad samfundet havde at gøre, var at erkende og arbejde hånd i hånd med denne udvikling, da det blev umiskendeligt, hvilken vej den gik«. Derfor forekom der heller ikke voldeligheder. »Forandringen havde længe været forudset. Den offentlige mening var fuldkommen moden til at tage imod den, og hele folket stod bag. Det var lige så umuligt at modsætte sig den med magt som at imødegå den med argumenter«.

Indtil forandringen har denne evolution mange lighedstræk med den fase af statssocialisme, som hos Morris går forud for revolutionen. Arbejdstiden nedsættes, mindstelønninger fastsættes o.s.v. Hos Morris fungerer denne statssocialisme imidlertid ikke. Kapitalisterne gør modstand og ødelægger handelssystemet uden at sætte noget effektivt i stedet. Den egentlige revolution, bruddet, sker i 1952, hvor en massakre på Trafalgar Square (der har mange ligheder med Bloody Sunday 1887) indvarsler undtagelsestilstand og borgerkrig. Old Hammond møder Williams' spørgsmål om voldsomhederne med et forundret modspørgsmål om, hvilken fred der var i det 19. århundrede og forklarer samtidig, hvordan middelklassens magt var den største hindring for revolutionen og årsag til dens voldsomhed. Allerede tre år efter bruddet, i 1955, begyndte den store rydning af huse, der nedbrød Londons moderne Babylon, spredte befolkningen og gjorde naturen til kultiveret land.

I Boston havde man da allerede afskærmet sig mod naturen og opsat de

persiener over gadenettet, der automatisk ruller ud i regnvejr. »Man ville anse det for umådelig tåbeligt at tillade vejret at øve nogen som helst indflydelse på folks bevægelighed«, som Mr. Lecte forklarer.

Arbejdsdelingens disciplin - eller alsidighedens selvregulering

Boston: Arbejdet som disciplin og produktet som resultat

I Boston år 2000 er arbejdets eneste resultat produktet, og adskillelsen mellem arbejdstid og fritid derfor gjort størst mulig. Arbejdet udføres i den industrielle armé og er kendetegnet ved disciplin. 1880'ernes princip om almindelig værnepligt er anvendt på arbejderspørgsmålet. Fritiden tilbringes i hjemmet eller på de offentlige servicesteder og benyttes til hvile eller personlig udvikling.

Den samfundsmæssige arbejdsdeling fortsætter således som en funktions- og generationsopdeling. Barndommen og ungdommen til det 21. år er helliget uddannelse. Alderdommen efter det 45. år er forbeholdt afslapning og adspredelse, hvile og personlig udvikling. Ungdommens forberedelse og alderdommens rekreation indkapsler de produktive år fra 21 til 44, hvor alle - også invalider og kvinder - er tjenestegørende i den industrielle armés almindelige værnepligt. Her er effektiviteten den eneste målestok. Effektivitet og disciplin er identiske, henholdsvis det økonomiske og moralske udtryk for samme sag. Bortset fra specialkorpserne for kvinder og invalider har hæren fire generelle klasser: rekrutter, lærlinge, udlærte og officerer. De fire klasser er underinddelt med stigende grad af rigiditet, f.eks. er de udlærte delt i tre grader efter effektivitet og hver grad atter delt i en 1. og 2. klasse. Alle får ny grad hvert år, og resultaterne af den årlige regradering bekendtgøres i de offentlige aviser.

Bellamy skildrer distributionen udførligere end produktionen og produktionens organisation udførligere end dens teknik. Mr. West føres således på sin sight-seeing til flere supermarkeder, men ikke til en fabrik. Der er ingen skildring af arbejdsprocessen, kun dr. Leetes forklaring af dens common sense-agtige rationalitet og effektivitet. Denne skildring rummer imidlertid ikke blot det samlebandsarbejde, der er begyndt i kødindustrien i 1830'erne og fandt masseudbredelse på Bellamys tid med det billige stål og præcisionsarbejdet. Skildringen foregriber i sine organisatoriske konsekvenser vigtige sider af den taylorisme, der først blev udviklet med Henry Fords bilproduktion fra 1913. Hierarkiet i arbejdsprocessen, effektiviteten og disciplinen fastholdes i selve den teknologiske tilrettelæggelse af arbejdet. Teknologien er ikke neutral, men konstrueret til arbejdets disciplin og herredømmeform.

Hjernerarbejdet er med arbejdsdelingen flyttet fra fabriksgulvet til officerskontorerne. Arbejdsprocessen er således adskilt fra faglærdommen om den, og i armeens hierarki omsætter officererne denne viden til kontrol. Selv om lønnen ligger fast og ubehaget ved hårdt arbejde reguleres over arbejdstiden »udføres alt arbejde for at lette skønnen over dygtighed så vidt det overhovedet er muligt, også hvis det volder nogen ulempe, som stykarbejde«, forklarer dr. Leete. Bedre kontrol findes ikke, og tættere kommer dr. Leete heller ikke på en mulig konflikt mellem effektivitet og kontrol.

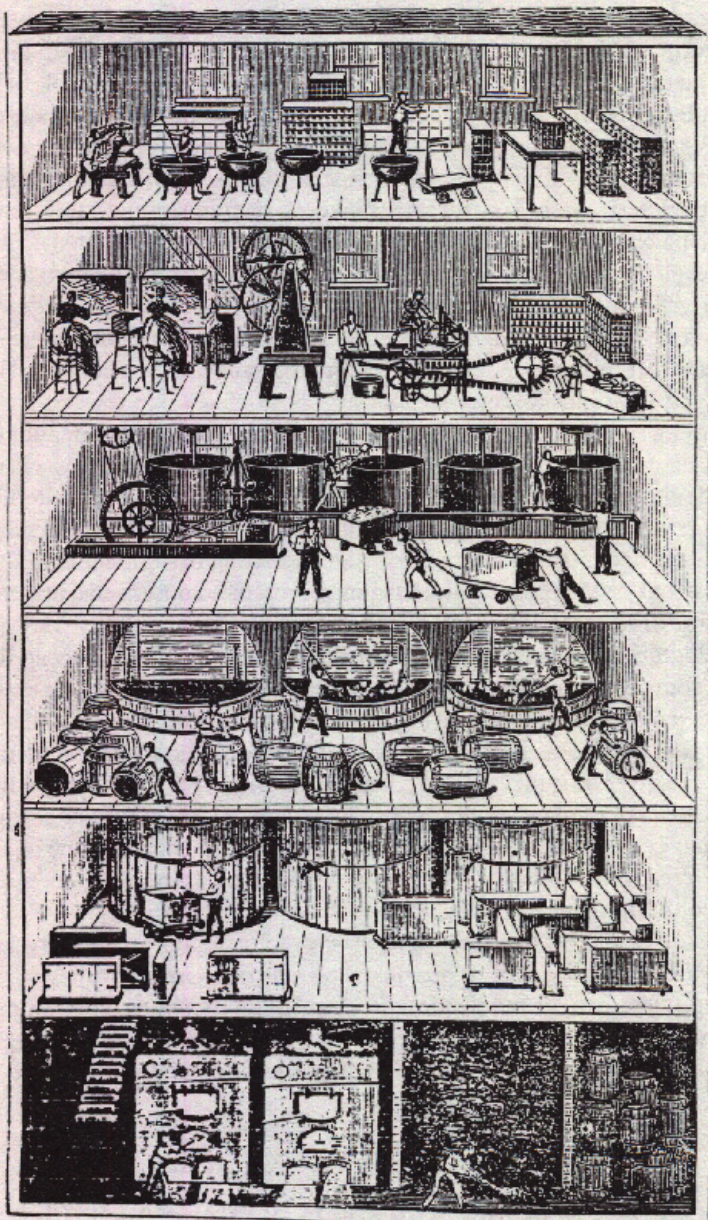
I Boston år 2000 er disciplin og effektivitet identiske. »Maskinen arbejder sikrere end hånden« og »jo større en forretning er, jo simple principper kan den styres efter«. Den individuelle effektivitet er en direkte følge af evnen til disciplin i det militært-industrielle hierarki og samtidig den eneste målestok for en god samfundsborger.

Samtidig er al magt blevet disciplin. Der findes ingen magt uden for disciplinen, og den industrielle armes disciplin bestemmer den øvrige samfundsmæssige organisering. »Looking Backward« er den første udbredte utopi i verdenshistorien, hvor produktion og distribution, økonomien og ikke moral eller politik dikterer de samfundsmæssige idealer og bestemmer organiseringen. Tanken gennemføres imidlertid med en sådan konsekvens, at den ikke blot fører til en afskaffelse af den traditionelle politik, men af ethvert demokrati. Pligten og disciplinen i den industrielle armé er uforenelig med demokratiet som styreform. »Kappestrid«, »avancement« og »disciplin« er uforenelig med demokratiske valg og afstemninger. Generalen for den industrielle armé er derfor også - i Bellamys variant af Saint-Simons drøm om den største arbejdsgiver som den politiske leder - præsident for De forenede Stater. Mulige præsidentemner er derfor kun de ti generaløjtnanter, der selv i kappestriden er avanceret gennem alle grader af den industrielle armé og udpeget af »æresmedlemmerne«. Hæren stemmer ikke, da det ville være uforeneligt med disciplinen.

I Boston år 2000 er den totalitære, arbejdsdelte organisering af produktionen idealiseret og overført til politikken og hele den samfundsmæssige organisering. Demokratiet må tilsidesættes for effektiviteten, selvbestemmelsen for pligten, ligheden for hierarkiet, friheden for ordenen. Kun derved skabes den nødvendige overensstemmelse mellem samfundets niveauer.

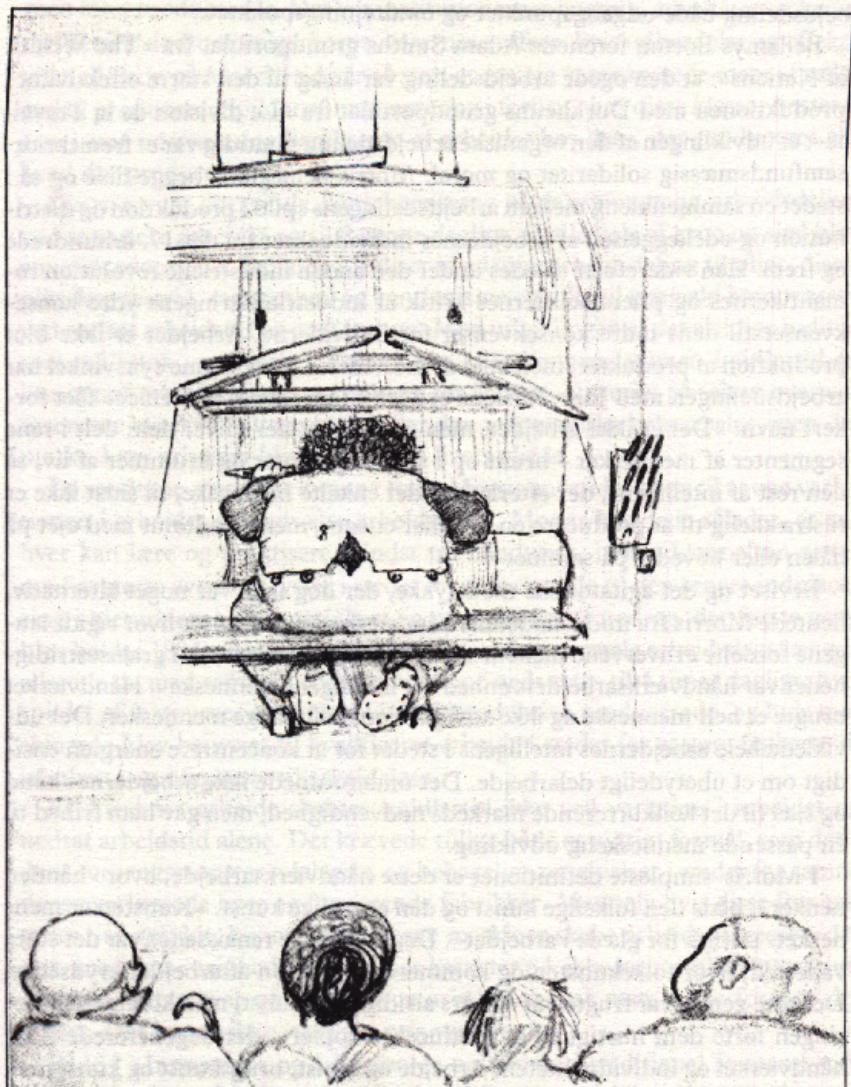
»Intetsteds«: arbejdet som livets glæde og individet som dets resultat

Den tætte sammenhæng mellem arbejdets organisering, samfundets personlighedstyper og politikens form genfinder vi med modsat indhold, men lige

SOAP MANUFACTORY OF E. MORGAN'S SONS,
(Inside View.)

Produktion af sæbe, E. Morgans Sons, 1872.

William Morris demonstrerer vævningen som kunst. Karrikatur af Burne-Jones.

parlamentsbygninger er blevet gødningsmarked og gengiver ellers blot guidernes forklaring: »Hele folket er vort parlament« og »We are very well off as to politics - because we have none«. Traditionsrige procedurer til afgørelse af forskelle, som ikke adskiller folk permanent, har erstattet den traditionelle politikens interessekampe. I rent personlige forhold, som ikke har betydning for hele samfundet, kan enhver gøre som det behager ham. Men i sager af fælles interesse for hele samfundet, må flertallet afgøre. Det sker på nabomøder i distrikterne, hvor der som på sagaernes ting kun træffes ved klart flertal, idet gentagelsen dog har erstattet våbenraslen som afstemningsprocedure.

Kreditkortets servicesamfund eller husholdets simpelhed

Arbejdsdelingens karakter dikterer også livet uden for arbejdet. I Boston er tiden uden for arbejdet arbejdets kontrast: fritid, d.v.s. forbrug af serviceydelser i stedet for produktion af ting. »Intetsteds« gør ophævelsen af arbejdsdelingen dagligdagen og husholdet til samfundets og livets grundenhed.

Boston: Kreditkortets servicesamfund

Bostons borgere får alle hvert år en lige stor andel af statens produkt udstedt på kreditkort til magasiner, hvor det samlede vareudbud er præsenteret. Al detailhandel og bankvæsen er afskaffet, og magasinerne står i direkte forbindelse med de store lagre i Bostons havn. Reklamen er erstattet af oplysning. Magasinernes eneste udsmykning er en imponerende gruppe i legemsstørrelse med rigdommens gudinde med overflødighedshorn over portalen. Trykte kort, som regeringskontorerne har ansvar for, giver oplysning om alle varer.

Alle køb i magasinerne fratrækkes købernes kreditkort, og registreringen af købet på kreditkortene er samtidig registrering af lagerbeholdning, varefremførsel og grundlag for den samlede nationale planlægning og produktion. I en tid, hvor de elektroniske kredsløb endnu ligger uden for fantasiens rækkevidde er det tekniske middel hertil karbonpapir og pneumatiske rør. Også med disse midler kan alle oplysninger imidlertid samles i »et uhyre stort maskineri på planlægningskontorerne i Washington«, der trods sin størrelse dog »er så logisk i sine principper og arbejdet så let og simpelt, at det næsten går af sig selv, og kun en galning kan ødelægge dets funktion«. Dette nationale kartotek over faktisk forbrug anvendes således som en statistik over samfundets behov, og efter korrektion for nye varer er det grundlaget for planlægningen af næste års produktion.

Den tekniske forenkling og ikke genenes afskaffelse som målestok for og

regulator af menneskenes relationer er Bellamys egentlige ærinde. Kreditkortet bruger da også den gamle betegnelse dollars, selv om dr. Leete besværges, at det er et rent »algebraisk symbol«. I realiteten er det knapheden der er afskaffet, og dermed pengene som regulator af knapheden og ikke pengene selv. Det er nationens rigdom og velstand, overflødigheden og forventningerne om fortsat vækst, der gør kreditten tilstrækkelig til at betale næsten ethvert behov. Dr. Leete ser ikke som Mr. West et problem i, at systemet ikke opfordrer til sparsommelighed. »Nationen er rig og ønsker ikke, at dens borgere skal give afkald på noget gode«. Det årligt tildelte beløb er så stort, at »overtræk« næsten ikke finder sted, men det er muligt mod høje renter. Ikke-benyttet kredit føres ved årets slutning automatisk tilbage til nationens almindelige overskud, hvis der ikke er søgt tilladelse til at disponere over det til »en bestemt særlig udgift«.

Markedspladsens gaveøkonomi: »Intetsteds«

Også »Intetsteds« er pengene afskaffet. Williams penge forvitrer i lommen, og på den markedsplads, han gæster førstedagen af rejsen langs Themsen, ser folk ud, som om de ikke kender til kunsten til købe og sælge. Da han ønsker sig lidt tobak til rejsen, bliver han da også mødt med et ritual som de primitive samfunds gaveøkonomi. Ved en bod på pladsen udskifter en ung pige hans gamle bomuldstobakspung med en rød saffianspung, som hun stopper med latakiatobak, da han måske vil rejse til egne, hvor det kan være svært at få fat på latakia.

»Men piben«, siger hun, »du må lade mig vælge en ny pibe til dig. Der er lige kommet tre smukke piber ind«.

Hun forsvandt igen og kom tilbage med en storhovedet pibe, skåret meget omhyggeligt i en hård træsort, indfattet i guld og bestrøet med ædelstene. Det var kort sagt så smukt og prangende et stykke legetøj, at jeg aldrig havde set magen, som det bedste japanske arbejde, men bedre«.

»Men nej«, sagde jeg, »den er for storslået til mig og for enhver anden end verdens kejser. Og så taber jeg den også. Jeg taber altid mine piber«.

Barnet så stødt ud og sagde: »Kan du ikke lide den, nabo?«

»Åh jo«, sagde jeg, »selvfølgelig kan jeg lide den«.

»Så tag den«, sagde hun, »og vær ikke bekymret for at tabe den. Hvad gør det? En anden vil finde den og bruge den, og du kan få en ny«.

Piben er gaveøkonomiens eksempel. Men hos Morris er det også generelt behovenes selvregulering og hverken rigdommen, kreditten, pengene eller markedet, der bestemmer og regulerer forbruget. Rigdoms- og forbrugsniveauet er ikke højere end det, der var muligt allerede i 1880'erne, hvor de civiliserede lande burde have nok til alle. Men verdensmarkedet og konkurren-

cen havde, som Old Hammond forklarer, skabt en »umoralisk cirkel« af kunstige nødvendigheder. Overalt hvor markedet har brudt de traditionelle samfund op, har det også skabt nye ønsker. Hvor udbud og efterspørgsel er fulgtes ad, som i Says lov, er det oftest ved at udbuddet har skabt et falsk behov. Men tit har civilisationen også skabt lyster, som den så forbød tilfredsstillelsen af. Den har kultiveret sensibiliteten for så at skuffe den bagefter.

Bostons servicesamfund

Industrialiseringens stordrift og kreditkortets forbrug forenes i Bellamys Boston til en foregrivelse af servicesamfundets professionalisering.

Princippet om arbejdsbesparelse gennem Kooperation er også overført til husarbejdet. I et af sine få indskud forklarer Mrs. Leete, at »al vask foregår på offentlige vaskerier til meget billige priser og al madlavning sker i offentlige køkkener. Tøj fremstilles og repareres i offentlige butikker. Elektriciteten sørger for opvarmning og belysning. Vore huse er ikke større end vi behøver dem, og vi indretter dem, så det er mindst muligt besvær at holde dem i orden Vi har ikke brug for tjenere«.

Fritiden er ikke arbejde, ikke anstrengelse - og forbruget er modtagelsen af professionelle serviceydelser. »The Musical Telephone«, en slags musikradio med selvvalg og så mange programmer, at den også har båndoptagerens funktion, er en anden af de tekniske innovationer, som Mr. West møder konsekvenserne af. »Den offentlige musik er så meget mere storartet og fuldkommen, end den vi selv kan præstere, og vi har så let ved at få den at høre, når vi vil, at det slet ikke falder os ind at kalde vores egen sang og spil for musik. Alle de virkelig gode sangere og musikere kan høres i Musiktjenesten, så vi andre holder os for det meste i ro«, forklarer Mrs. Leete.

Husholdets simpelhed og soliditet »Intetsteds«

»Intetsteds« er det hverdagsarbejde og hushold, som Boston afskaffede med tjenere, en lige så væsentlig del af arbejdet som produktionen for markedet. Husholdet er den enhed, de fleste beboere »Intetsteds« bor i. Fouriers salanstier og andre mere offentlige boformer var naturlige på hans tid, men alligevel kun en flugt fra nød, forklarer Old Hammond. Husholdet og dagligdagen er præget af det ideal om simpelhed og soliditet, der også var Morris' ideal som designer, og hvis mest prægnante udtryk er indretningslæresætningen fra »The Beauty of Life«: »Hav intet i dit hus, som du ikke ved er nyttigt eller mener er smukt«. »Intetsteds« har imidlertid lige så svært ved at finde en historisk tid og stilart for dette ideal, som Morris & Co. havde som designere. Efter revolutionen i 1952 har overgangssamfundet været tilstrækkelig længe

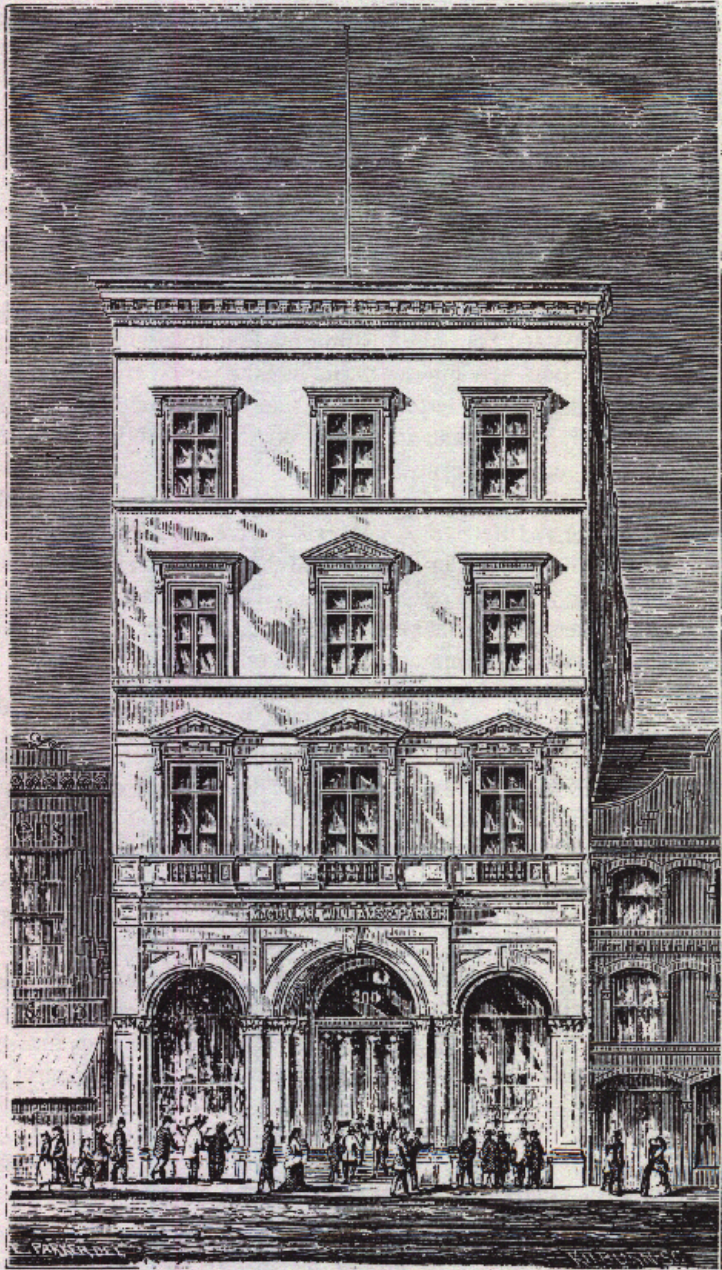
til at føre samfundet tilbage til »hvilens epoke«, til »verdens anden barn-dom«. Helhedsindtrykket af det historiske rum og stilarten er imidlertid det 14. århundrede og gotikken, som der også ofte henvises til. Det er en virkningsfuld kontrast til både Bostons storby-fremskridt og victorianismen, men det er intet alternativ. Beskrivelsen af påklædningen hos de første kvinder, William møder, og som han naturligvis noterer sig, illustrerer dette. Det er ingen beskrivelse af noget set, ingen stilart, men en blanding af samtidskritik og programerklæring. »De var pænt smykket med draperinger, men ikke overhængt med modepynt. De var klædt som kvinder, ikke polstret op som lænestole som de fleste af vor tids kvinder. Kort sagt: deres påklædning var noget mellem det klassiske antikke kostume og de simple former for det 14. århundredes klædebon, selv om det tydeligvis ikke var en efterligning af nogen af dem. Materialerne var lette og lyse til årstiden«. Målt alene på »News from Nowhere« er Morris ikke selv uden skyld i Engels' karakteristik om »sentimentalisme« og »medievalisme«.

Den historiske og stilistiske forening af det nyttige og skønne forblev et uløst problem både i »Intetsteds«, i Morris' øvrige agitation og i hans virksomhed som designer. R.B. Conningham Graham, der skrev samtidens biografi om Morris, hævder med rette, at »skønhed adskilt fra nytte havde ingen appel til ham. Æstetik var for ham etik«. ⁸ Bernhard Shaw, der var en hyppig gæst i Kelmscott House, Hammersmith, bemærkede imidlertid adskillelsen også i Morris' egen indretning og brug af huset: »Alt det nødvendige var fejlfrit og fint, alt andet var smukt og overdådigt«.⁹

Det lykkedes ikke for Morris under victorianismen at »genforene« skønheden og nytten til en stilart, en smag, der kunne danne mode og blive samfundets design. Idealet fra Pugins og Ruskins idealiseringer af gotikkens håndværk blev ikke overført til en ny stil. Hans indflydelse forblev snarere teoretikerens og kritikerens end stilskabers og den smagfuldes. Hans møbler fandt således udbredelse på grund af deres fundamentale integritet, respekt for materialer og håndværk, men prægede ikke periodens stilistiske udvikling. Hans tapeter, hvoraf nogle og treds endnu produceres gennem Sandersons, sælges i dag ikke fordi de foregreb en ny stil, men på grund af deres klassiske, tidløse udformning. Og han kom til at øve en afgørende indflydelse på det 20. århundredes arkitektur uden selv at have færdigproduceret en hel bygning.

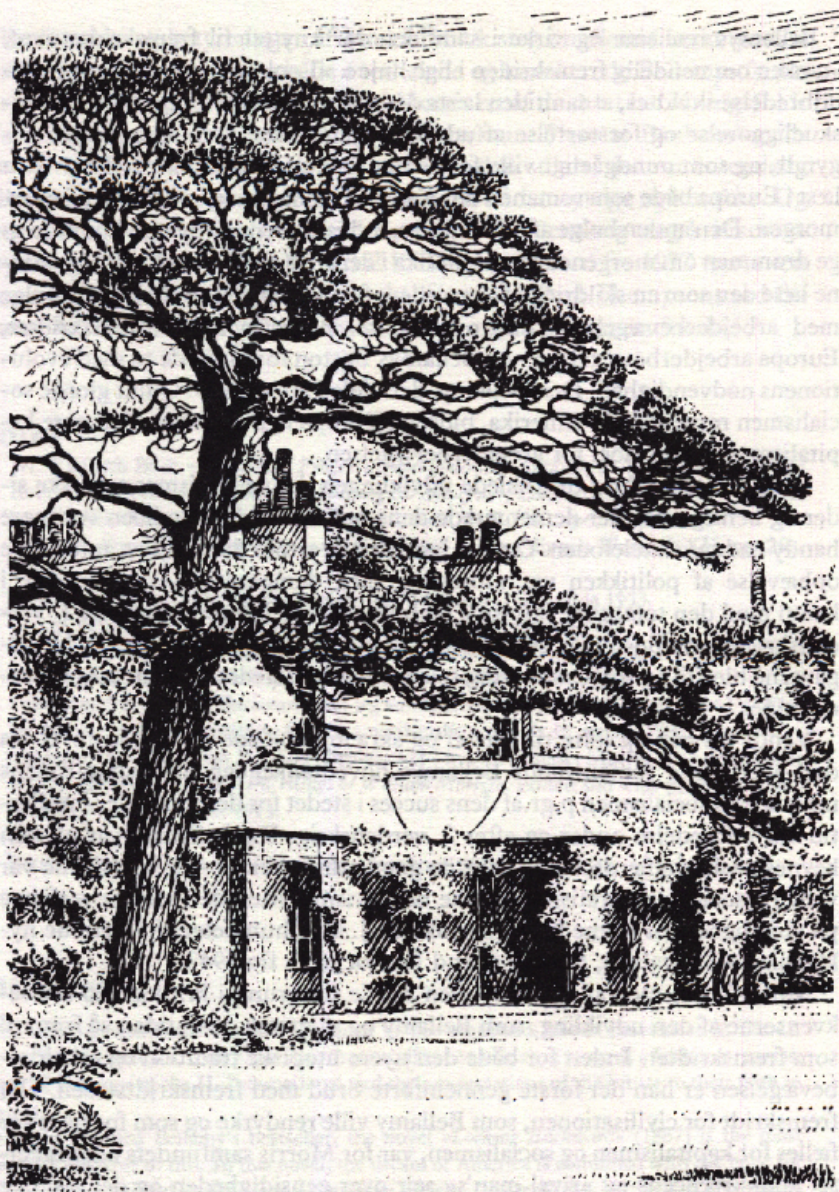
Udviklingens realisme eller moralens realitet

Bellamys Boston år 2000 og Morris' »Intetsteds« repræsenterede to modsatte former for realisme: fremskrivningen, foregribelsen og forstørrelsen af udviklingen - og den moralske kritik af den delvis samme udviklings konsekvenser.

WAREROOMS OF MACULLAR, WILLIAMS & PARKER, BOSTON.

Warerooms of Macullar, Williams and Parker, Boston, 1872.

Elm House, Walthamstow, hvor William Morris blev født i 1834.

The advance made by civilization, which to Bellamy was a feature common to capitalism and socialism, and which he wanted to cultivate, to Morris constituted the destruction of society, the triumph of competing and rivalizing man over mutuality and the versatile human being.

Despite Morris' radical criticism of the consequences of progress, the entire discussion between Bellamy and Morris remains inside the boundaries of faith in progress. We are dealing with progress without the disruptions of modernization and modernism. In Bellamy the realization of the shocked condition of life in the metropolis is missing, and Morris postulates the subjectivity of the modern without its disruption. In both we find a pre-modern concord between the strategic way, the political means and the goal, and between the economic, political and social way of organising things, and the types of personalities in the end condition.